

סימן תסא דיני אפיית המצה

סעיף ד' יוצא אדם במצה (א) שרויה והוא שלא נימוחה, אבל אם בשלה, אינו יוצא בה.

נשמת אברהם

(א) שרויה. חולה או זקן מופלג שקשה לו לאכול את המצה בצורתה, יכול לפררה דק דק (בלי לשים אותה במים) ולאכלה כך בליל הסדר¹. אם אי אפשר לו לבלוע יבש, יאכל את המצה בעזרת לגימת מים². אם גם זה א"א לו, מותר לשרותה במים³. ואין לשרותה ברותחין, ואפילו בכלי שני (שאינו מבשל) יש להחמיר דלא לשרותה אם לא לצורך וכ"ז בשהיד סולדת בו⁴. אולם עיין במג"א⁵ ובמשנה ברורה⁶ שבכלי שני לא חשיב בישול ומברך עליו המוציא. ונראה שיש לחלק, שבכזית אפילו הוי בישול מ"מ מברך המוציא⁷, אולם לגבי מצות אכילת מצה יש להחמיר שאין אנו בקיאין מה הם אותם דברים שמתבשלים אפילו בכלי שני, ושמא גם פת מתבשל בכלי שני⁸. אם אינו יכול לאוכלה גם בצורה זאת, מותר לו להטביל את המצה במשקה אחר, ואם גם זה אי אפשר לו, מותר גם לשרותה במשקה אחר⁹. אולם לא ישרה אותה מעת לעת כי כבוש¹⁰ כמבושל¹¹.

1. אכילה תוך כדי אכילת פרס. אם אינו יכול לאכול כזית מצה תוך כדי אכילת פרס, שהוא פרק זמן של שתי דקות, ולכל היותר עד כארבע דקות¹², יאכל כמה שיכול, אבל לא יברך על אכילת מצה¹³, וישתדל לאכול את הכזית לפחות תוך תשע דקות¹⁴, ועיין להלן סי' תעה ס"ק ב. ולא יברך ברכת המזון אלא אם אכל כזית מצה תוך שלוש עד ארבע דקות¹⁵. ואם אכל כדי שביעה עיין בפמ"ג¹⁶ שנשאר בצ"ע.

2. האוכל פחות מכשיעור, האם יש מצוה? השדי חמד¹⁷ מביא בשם שו"ת דברי מרדכי, שמי שא"א לו לאכול שיעור שלם, חייב לאכול כל מאי דאפשר. ואם יש שם אצלו מי שאוכל כזית, יש לו לכוין לצאת בברכת חברו (וה"ה במי שאוכל כזית ביותר מכדי אכילת פרס), ואם לאו, לא יברך על פחות מכזית דלפי שיטת מהר"ל ז' חביב שבש"ך יו"ד סי' רלט ס"ק כ, חצי שיעור גרע ממצוה דרבנן ובפרט שקצת האחרונים כתבו דבפחות מכזית אין

ציונים והערות

(1) ברכ"י ס"ק א וביה"ל ד"ה יוצא. (2) שו"ת בנין ציון סי' כט. (3) מ"ב ס"ק יח, דהיינו, אם זה כזית אפי' מאבד צורתו, ואם זה פחות מכזית דווקא כשלא מאבד את צורתו. (4) מג"א ס"ק ח ומ"ב ס"ק כ. (5) סי' קסח ס"ק כה. (6) שם ס"ק נב. (7) שם במחצית השקל. (8) מחצית השקל כאן. (9) מג"א ס"ק ז. חק יעקב ס"ק יב. מ"ב ס"ק יח. (10) מ"ב ס"ק יז. (11) וע"ע במגן האלף ס"ק ב ובשעה"צ ס"ק כה. (12) עיין שו"ת חת"ס ח"ו סי' טז ו-כג. ערוה"ש סי' רב סע' ח. כף החיים סי' רי ס"ק ח. ועיין בשערי דאורייתא בשיעורי המצוות סע' כט ושיעורי תורה סי' ג סע' טז. ושאני מיוהכ"פ דשם מדובר על איסור אכילה, וכאן בחיוב אכילה ובדאורייתא אזלינן לחומרא. (13) ביה"ל ד"ה יוצא, וסי' תעה סע' א ומ"ב ס"ק ט. ועיין בשדי חמד אסיפת דינים מערכת אכילה ס"ק ד ד"ה אחר זמ"ר. (14) עיין סי' תריח במ"ב ס"ק כא. (15) שש"כ פ"מ סע' צג. (16) סי' רי א"א ס"ק א הובא במ"ב ס"ק א ושעה"צ ס"ק י שם. (17) מערכת אכילה שם ס"ק ד.

נשמת אברהם

מצוה כלל. וכותב השדי חמד: ודבר קיימי בעצמי מסברא דנפשאי מזה שתי שנים אשר אין ביכולתי לאכול כזית מרור בשום אופן, ואני מצוה לחתני שיכוין להוציאני י"ח בברכתו וכן דעת מרן החיד"א במחזיק ברכה סי' תעה למי שאין לו כזית שלם שיאכל ח"ש בלא ברכה, עכ"ל. וכ"כ החיד"א¹⁸ דקצת מצוה איכא, וזכר לדבר ממאי דקיי"ל חצי שיעור אסור מה"ת, וזה"ה דאיכא קצת מצוה בחצי שיעור וצריך לאוכלו, אולם בלא ברכת אכילת מצה. וכן פוסקים החת"ס¹⁹, בן איש חי²⁰ והחזון עובדיה²¹.

אולם השאגת אריה²², דברי חיים²³, כתב סופר²⁴, שערי תשובה²⁵ וכף החיים²⁶ בשם השו"ת שבות יעקב²⁷ וספר בני חיי²⁸, כותבים שאם אין לו כליל הסדר רק חצי כזית מצה אינו חייב לאוכלו כלל דאכילה בכזית משמע ולית ביה מצוה כלל, וראה גם להלן סי' תעה ס"ק ב.

3. חולה צליאק. הסובל ממחלת פְּרָסֶת (צליאק), (רגישות יתר לגלוטן) שאסור לו לאכול כל דבר שכלול בו חטה או קמח חטה, מ"מ חייב הוא להשתדל להשיג מצות שנאפו מקמח של שאר מיני דגן - כגון שיכולת שועל - המותרים לו לדעת הרופא ויאכל חמשה כזיתים כליל הסדר ממצה זו. א"א להשיג מצה כזאת ויש לו

מחלה קשה כשכמות הכי קטנה של גלוטן יכול לגרום לסיבוך שיש בו סכנת נפשות, ברור שהוא פטור מאכילת מצה הנעשית מחטה, וגם אסור לו להחמיר על עצמו לאכול מצה זו. אך לרוב רובם מחולים אלו, או אין להם שום סבוך באכילת מצה קטנה של גלוטן או יש להם שלשולים קלים עד חזקים עם כאבי בטן. אם חולה כזה ממילא אוכל מפעם לפעם - ביודעין או בלא יודעין - מאכלים הכוללים גלוטן, ללא סיבוכים קשים יאכל כליל הסדר את כל סעודתו ללא מצה ובסוף סעודתו יטול ידיו ללא ברכת ענט"י, יברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל כזית מצה רגילה (דהיינו שליש מצת מכונה²⁹) לשם אפיקומן³⁰, ראה חזון עובדיה³¹ שבדיעבד יוצא ידי חובתו בכזית אחת בברכת המוציא ועל אכילת מצה. וראה גם מה שכתבתי לעיל סי' רע"ג ס"ק ג (עמ' רכ).

מצות משיכולת שועל. האם יוצא ידי חובתו כליל הסדר.

ידוע על עמדתו של פרופ' פליקס³² שלדבריו אין השיכולת שועל של זמניו (ה"קוואקר") זהה להשיכולת שועל של חז"ל ואינו מחמשת מיני דגן. הגר"י מרצבך זצ"ל כתב על כך בספרו עלה יונה³³ ועקב חשיבותו בדבר שעומד

ציונים והערות

- (18) ברכ"י סי' תפב ס"ק ד, מחזיק ברכה סי' תעה ס"ק כ ושו"ת חיים שאל סי' ג. (19) שו"ת אור"ח סי' מט וסי' קמ. (20) שו"ת רב פעלים ח"ג סי' לב. (21) ח"ב סי' כח. (22) סי' ק. (23) סי' כה. (24) סי' צו. (25) סי' תעה סע' ו. (26) שם ס"ק פט. (27) שו"ת, ח"ב סי' יח. (28) סי' תפה. (29) ראה לקמן סי' תעה ס"ק א. (30) סי' תפב סע' א ומ"ב ס"ק ו. (31) הגדה של פסח עמ' קנח. (32) ספר מראות המשנה. (33) ספר עלה יונה עמ' תמת.

נשמת אברהם

ברומו של עולם - אמונתנו במסורת ^{ההיגיונית} והלאה במשניות שלו: רש"י טעה, כל הנני מצטט מקטע ממחצית השניה של המאמר:

^{ידוע} לידועים שנחלקו בדבר גדולי הראשונים מה הוא אותו דגן שחז"ל קראוהו ^{אוצר החכמה} שיבולת שועל (עי' אנציקלופדיה תלמודית כרך ז ע' דגן) כבר הערוך מביא שני פירושים, האחד שהיא "ווינא", השם הלטיני של מה שנקרא האפער בגרמנית, וכן פירש רש"י בפסחים (לה ע"א) ובמנחות (ע ע"ב), וכן פירשו רובם ככולם של הראשונים מכל הארצות, וכל האחרונים שהלכו בדרכם "זיהו" אותה עם מה שנקרא בפי העם אף היום שיבולת שועל, שממנו עושים היום את המאכל שנקרא לפי יוצריו הראשונים "קוייקר". אמנם, נכון, הערוך מביא פירוש שני, ופירוש שנתגלה בימינו של ר' נתן אב הישיבה פירוש שלישי. ואליו מסכים החוקר הנ"ל, ואף חוקרים שונים נחלקו בדעתם מהי השיבולת שועל הזאת.

מודה אני שיש קושיות נגד פירוש מקובל זה. משום מה שעורה ושיבולת שועל אינם כלאיים זה בזה, הרי אין דמיון ביניהם? מה פירוש הירושלמי ששיבולת שועל נקראת במקרא בשם שורה שהיא עשויה כשורה. ואילו להשערות וזיהויו של פליקס אין שיבולת שועל אלא ממש מין שעורה, שנבדל מהשעורה רק בזה שהשעורה ארבעה-טורית או ששה-טורית והיא דו-טורית ולכן נראית כשורה-סרגל. ובאמת ממש כיוון פליקס בזה לפירושו של ר' נתן ראש הישיבה שהיה חי אחרי הרמב"ם ששיבולת שועל שעורה מחודדת משני צדדים ושעורה מארבעה צדדים.

אבל יהיה איך שיהיה, ידוע דבר הרמב"ם שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה הם ובהם ראוי להיתלות. והמסורת והקבלה והמעשה של יותר מאלף שנים היא ששיבולת שועל כדעת רוב המפרשים היא זו שאנו קוראים בשם זה. בא המחקר החדש של פליקס, בתחילה - בספרו הראשון - משער, ואחר כך מוכיח ואחר כך מזהה שאינו כך. ולא זו בלבד שהפירוש מוטעה, אלא שבמשניות החדשות נוספה גם תמונה. זיהוי מוטעה. ולומד הנער מהיום

נשמת אברהם

ואילו היתה ב"מראות המשנה" הערה על פירושים שונים שבדבר ושהדברים נוטים לצד זה החרשנו, אך "זיהוי" מוחלט, וכל האחרים טעו ואיך אפילו ספק או דעות בדבר - לא. קושיא אינה תיובתא, ואף פירוש זה של פליקס אינו ללא קושיות, למה קראוהו בשם השועל. לא נראה הצמח כזנב שועל כפי שפירש רש"י, וה"אולי" היה זה מאכל שועלים אינו אלא אולי שאין לו שום סמך. ומדוע בין חמשת מיני דגן ההבדל בין הששה-טורית ובין הארבעה-טורית לא עשה אותם כשני מינים, ואילו זה בין הדו-טורית נותן לה שם אחר ומין אחר לגמרי. והטענה ששיבולת שועל שלנו לא היו בתקופת המשנה מגדלים אותה, טענה חלשה היא, שכן קוראה הרמב"ם שעורה מדברית, וגדולי מדע אחרים (לעב, פלורא) מעידים שכבר לפני זמן המשנה היתה שיבולת שועל זו שלנו במרחבים גדולים גדלה מאליה בעבר הירדן.

אך העיקר עוד חשש שני הוא שאני חושש לו. בדקו חכמים - כך נאמר בירושלמי חלה בהתחלתו - ומצאו שאין אלא חמשת מיני דגן המנויים במשנה בלבד שמחמיצים, ואסורים בפסח, ולא שאר כל הדברים. גם לא, כדברי חז"ל אף בבבלי, האורז והדוחן, שאף הם כמו שיבולת שועל שלנו ממשפחת הצמחים שהחוקרים קוראים אותם דגניים. בדקו חז"ל נאמר. ומה נעשה אנו מחר או לאחר זמן כשיקומו אנשים ויתירו בפסח את

הקוייקר ואת מה שקוראים כיום שיבולת שועל. ויוכיחו: הרי אנשי המחקר, בפיקוח גאונים של מוסד תורני ומרכזי נכבד "בני ציון", הוכיחו ברורות שאך בשגגה ובטעות וכפירוש מוטעה נחשבת שיבולת שועל זו בין מיני דגן. הרי אינה הרכבה ואינה זן לא מחיטים ולא משעורים ולא משיפון ולא מכוסמת ובוודאי אינה שיבולת שועל. הרי שיבולת שועל האמיתית זוהתה פה על-ידי אחד ממומחי המדע בפיקוח גאונים ובכל משניות הרי תמצאו כך מעכשיו מבלי חולק - ולחינם אסרוהו, ובטעות ראשונים ואחרונים במשך מאות שנים. וההערה בתחילת הספר שהזיהויים שב"מראות המשנה" אינם באים לשם הלכה למעשה, אלא לבירור וליבון דברי חז"ל. כל הכבוד כלפיה, אך בכל אופן הרי "הוברר ולובן", ומה לנו להחמיר בטעות, ובפרט לחולים ולתינוקות. והקולר תלוי יהיה בצווארם של מוציאי משנה זו, היזהרו חכמים בדבריהם, שמא ילמדו מתוכם לשקר ולהקל. כבודו של איש המדע במקומו מונח, הרבה למדנו ממנו והרבה עוד נלמד, כבודם של המהדירים ושל המו"לים גם כן, הרבה יוציאו והרבה עוד הוציאו להגדיל תורה ולהאדיר. אך באיחוד זה של חקירה מדעית עם משנת רבי, ובכינוי זה של זיהויים מוטעים ושל זיהויים מוחלטים - נדמה לנו שנכשלו, עכ"ל של הגר"י מרצבך זצ"ל.

הגר"י אפרתי שליט"א גם כתב

נשמת אברהם

והנה כעת יצא ספר הליכות שלמה על סדר ליל הפסח ושם כותבים נכדיו מחברי הספר³⁷: ומקום אתנו להעתיק כאן ממכתב רבנו אודות שינוי מסורת וז"ל: מעולם לא אמרתי לשנות מהמסורת והשו"ע, וכמו שאין שומעין לפרופ' פליקס, שהוא שומר מצוות, [שהוכיח בספרו "הצומח בתורה"] ששכולת שועל הוא לא מה שקוראים היום, ואין שומעין לו ומברכים מזונות, וכן הוכיח באותות שתמכא הנקרא חריין לא היה כלל בזמן חז"ל ואין יוצאים בזה מרור, ואעפ"כ אין שומעין לו נגד המסורת, וכ"ש בענין שמפורש בשו"ע, עכ"ל.

והראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א כותב³⁸: ומי שהוא רגיש מאכילת דגן של חטה, ויוכל להביאו לידי חולי, יכול לקיים מצות אכילת מצה בדגן של שיבולת שועל, שאף השיבולת שועל מין דגן הוא, כדאיתא במשנה (פסחים לה.). וכן נפסק בשולחן ערוך (סי' תנג ס"א). ואף דלכתחלה יש לצאת ידי חובה בדגן של חטים, במקום חולי בודאי שיש ליקח מכל מין דגן אחר שאפשר לקיים בו המצוה. ובהערה שם: וכן העלה בשו"ת חשב האפוד ח"ג סי' ט, שאין ספק כי האנשים שיש להם חולי סיליאק, שאכילת מצה של חטה קשה מאד לבריאותם, ודגן של

מאמר³⁴ בה הוא מביא שלדעת רוב הראשונים השיבולת שועל שלנו היא השיבולת שועל של המשנה ושל מרן השו"ע³⁵.

לאחרונה כותב שוב הגר"י אפרתי³⁶ לחזור על הנושא ובסוף כותב:

שוב שמעתי מפי הגאון מוהר"ר עזריאל אויערבאך שליט"א, בשם אחד מהמוציאים לאור של הספר "מראות המשנה" כי לאחר הופעת הספר, אמר לו בעל אגרות משה זצ"ל, דאפילו יביאו עוד אלף ראיות לכך, לא יוכלו לשנות את המקובל בכלל ישראל.

כך שמעתי גם מפי עמוד ההוראה מרן הגר"ש אלישיב שליט"א כי הדבר פשוט שהאוני"א קוואקר - היא היא השיבולת שועל שבתורה לענין חמץ ומצה, חלה, חדש, ברכת בורא מיני מזונות וכלאים, וכל המפקפק בדבר אינו אלא מן המתמיהין.

לאחר זמן הראוני מכתב מכת"י הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל שכתב בנידון ענין אחר שביקשו לשנות המקובל, והוסיף בכת"י"ק ראייה שאין משנים מהמקובל בכלל ישראל - "וכמו שאין שומעין לפרופ' פליקס (שהוא שומר מצוות) ששיבולת שועל היא לא מה שקוראים העולם ואין שומעין לו ומברכים מזונות", עכ"ל, עכ"ל של הגר"י אפרתי שליט"א.

ציונים והערות

(34) הליכות שדה גליון 57 שבט תשמ"ט עמ' 11 וראה תגובתו של הפרופ' פליקס שם גליון 59 סיון תשמ"ט עמ' 19. (35) או"ח סי' תנג סע' א. וראה בערוה"ש שם סע' ג. (36) טיוטא מס' מ של ספר של הגר"י אפרתי שליט"א שהואיל בטובו לשלוח לי. (37) עמ' קע הערה 310. (38) ספר חזון עובדיה, פסח, תשס"ג, הל' סדר ליל פסח עמ' עו.